

A Villány-Siklói Borút Egyesületet 1994-ben, európai példák alapján, Magyarországon elsőként alakult. Hét helyi önkormányzat, civil szervezetek, magánszemélyek és vállalkozók (összesen 18-an) alapították. 1998-ban további három település önkormányzata és vállalkozói kapcsolódtak a programhoz. A Borút kedvezően hatott a helyi gazdaságok fejlődésére, a munkahelyek számának növekedésére, a 20.000 lakosú térség fejlődésére.

A mai Villány-Siklói Borútnak 111 tagja van, akik a társult tíz településen 96 minősített borítói szolgáltatást üzemeltetnek. Borászatok, falusi szálláshelyek, éttermek, panziók és hotelek állnak a vendégek szolgálatára. 2300 borkóstoló, 690 szállás, és 1360 éttermi férőhely áll rendelkezésre. Az elmúlt tíz év alatt a vállalkozások száma megtízszereződött, a turisztikai szezon egész éven át tart. Az üzemeltetők többsége helyben élő család, a munkában több nemzedék is részt vesz.

A jövőt illetően számos feladat fogalmazható meg. Egy ilyen kicsi és egyedi lehetőségekkel rendelkező borvidéken pontosan és határozottan kell járni azon a keskeny ösvényen, mely a fejlesztésektől, beruházásoktól, építkezésektől korszerűséget vár el, és értéke a tájképi, építészeti és kulturális (szőlészeti, borászati) hagyományaiiban rejlik. A vidékfejlesztési támogatások ésszerűbb használata, a tudatos fogyasztói társadalom kialakítása, és a környezetkímélő, és tájkép fenntartó földművelés meghonosítása az egész országnak érdeke.

Becker Leonóra

Moldvai csángók a baranyai Egyházaskozáron

A Baranya megye északi szélén fekvő Egyházaskozár, ha nem is egyedülálló, de mindenestre különleges község, ha történetéről beszélünk, szét kell választanunk a települést és a lakosságot. Múltjuk ugyanis nagymértékben különbözik, s ha valaki meg akarná írni Egyházaskozár történetét, akkor több százból kell megfonna azt a tartókötelet, hiszen mi más szerepe lenne egy hely története megírásának, mint a *tartás*, a *megtartás*. Különösen egy ilyen település esetében, ahol az utóbbi fél évezredben legalább háromszor – legutóbb fél évszázada – szinte teljesen kicserélődött a lakosság. Ami annyit jelentett, hogy az újonnan érkezetteknek újra és újra *gyökereket kellett ereszteniük*.

A települést, Nagykozár néven a XIV. szd-ban említik először a források, lakossága túlélte a török hódoltságot, de a felszabadító háborúk során, 1680 táján elnéptelenedett. A XVII. század végén a Balkánról menekült, rácnak nevezett délszlávok népesítik újra, ezért ekkortól hivatalosan Ráckozárnak nevezik, noha a XVIII. század közepén ismét lakosságcsere következett be: a görögkeleti vallású rácok túlnyomó részét Württemberg és Hessen tartományból érkezett, lutheránus németek váltják fel. A szerb lakosság a XIX. szd. végére gyakorlatilag megszűnt, beolvadt, vagy elköltözött, ezért a település nevét 1933-ban Egyházaskozárra változtatták. Német lakóinak nagyobb részét 1947-ben telepítették vissza Németországba.

Egyházaskozár mai népességének többsége Moldvából származik, vagyis az egykori Etelközből érkeztek mai lakóhelyükre, közvetlenül a II. világháborút követően. Magyarországra településük és meggyökeresedésük sajátos színfoltja a nehéz életű csángómagyar népcsoport történetének. Ahhoz, hogy az új hazába érkezést követő évtized keserves, de egyszersmind főlemelő, a körülményekhez képest sok szempontból sikeres időszakát a maga valóságában érzékelhessük, röviden meg kell ismerkednünk Moldvában töltött életükkel.

Az egyházaskozári csángók moldvai évszázadai

A moldvai magyarok történetét három részre oszthatjuk, úgymint

- a középkor (XIII–XV. század);
- a török fennhatóság ideje (XVI–XIX. század); és
- Románia megalakulásától napjainkig.

Ezek a korszakok nemcsak időhatárokat jeleznek, hanem a csángók életlehetőségei és fennmaradási esélyei tekintetében is jelentősen különböznek egymástól.

1. A római katolikus vallású magyar lakosság középkori jelenléte *Etelközben*, vagyis a folyók (törökül *Itil*): a Szeret, a Prut és a Dnyeszter közze eső területen, a XIII. század elejétől bizonyítható. Az IX. század végi honfoglalást követően maradhattak ott magyar töredékek is, de továbbélésük és a XIII. századig tartó jelenlétük megbízható régészeti feltárások hiányában egyelőre nem bizonyítható. Ismeretes viszont, hogy a római katolikus magyarok első csoportjait az 1220–1230-as években a kunok megtérítésére, majd a tatárjárás után az ország keleti határának védelmére telepítették mai lakóhelyükre. Ez a térség mint Kara Bogdánia, majd XIV. században történt megalapítása után Moldvai Fejedelemség, a Magyar Királyság hűbérterülete volt, ami alapvetően meghatározta az ott élő katolikusok helyzetét. Moldvabányán, Szucsávában, Bákóban katolikus püspökség működött, szoros kapcsolatban az erdélyi egyházmegyével. Több ortodox vallású moldvai fejedelemnek volt római katolikus, vagyis magyar felesége, akik kolostorokat alapítottak, és minden tekintetben támogatták a moldvai római katolikus egyházat. Ezt az időszakot a Moldvában élő magyarság iránti nagyfokú *tolerancia* jellemezte. A túlnyomó részben ortodox vallású Moldva fejedelmi udvarában számos fontos tisztséget katolikusok (elsősorban magyarok, kisebb részben németek és lengyelek) töltöttek be, a városokban a kereskedők és a kézművesek jelentős része magyar volt. Egy 1646-ban készült moldvai összeírásban szereplő csaknem ezer családnév több mint ötöde valamilyen kézműves mesterségre utal. A román városfejlődésben érvényesülő magyar hatást mutatják a román nyelvben az óta is használatos olyan szavak, mint az *ora*° (város), vagy a *hotar* (határ).

Eközben különböző okokból újabb és újabb magyar csoportok érkeztek Moldvába a Magyar Királyságból, a Kárpátok túloldaláról. A XIII. század végétől az erdélyi székely telepítések szorították tovább, a Kárpátokon túlra a Maros középső és az Aranyos alsó folyása vidékén élő magyarokat. A XV. század elején vallásuk miatt üldözött husziták, a végén pedig az erdélyi fejedelemmel elégedetlenkedő székelyek költöztek az egykori Etelközbe, s ott újabb és újabb településeket hoztak létre. Moldvában a XV. században jelentős magyar szellemi élet folyt, ennek egyik jele a Tatros (Tatáros) városában, 1466-ban született becses nyelvemlékünk, a Biblia első magyar nyelvű fordítása. Az újabb telepések a fejedelmektől kiváltságokat kaptak, feudális szolgáltatások helyett terményeikből „részt” adtak, ezért megkülönböztetésül *részes*-eknek nevezték őket, ebből származik a szabadparaszti státus román szava, a *răze*°.

2. A katolikus magyarok helyzete Moldva, majd Magyarország középső részének török fenntarthatóság alá kerülésével, a XV. század végén és a XVI. század elején kezdett romlani. A török és tatár seregek szörnyű pusztítást okoztak Moldva egész lakosságában, de még a vlahoknak a Balkánról és a Havasalföldről volt utánpótlásuk, a magyarság szinte teljesen kiveszett. Míg a XVI. század utolsó harmadából 20 ezer moldvai magyarról szólnak a híradások, létszámuk a XVII. század végére néhány ezerre csökkent. Fokozta a bajt, hogy a középkori Magyarország összeomlásával (1541) megszűnt a moldvai katolikusok politikai védelme. A protestáns vallás erdélyi terjedése nyomán egyre kevesebb katolikus pap mehetett Moldvába, ezért a pápa 1622-ben missziós területté nyilvánította, s közvetlenül a Vatikán irányítása alá vonta. A protestáns erdélyi fejedelmek által szorongatott somlyói ferencesekkel gyakorlatilag megszakadt a moldvai katolikusok kapcsolata, csupán a XVI. századtól fellendülő pünkösdi búcsújárás jelentett összeköttetést. A XVI. század elejétől Vatikán elsősorban olasz és lengyel papokat küldött Moldvába, akik – kevés kivételtől eltekintve – idegenként foglalkoztak a katolikus magyarokkal, s nem híveik, hanem az időközben uralkodóvá vált vlah (később oláh)nak, majd románának nevezett) hatóságok nyelvét tanulták meg. A mise természetesen latinul folyt, de a prédikáció és a templomon kívüli érintkezése nyelve egyre inkább az oláh lett a moldvai katolikus egyházban. A XVII. század derekától kezdenek születni azok a Rómába küldött panaszos levelek, amelyekben a moldvai magyarok anyanyelvükön értő, s hozzájuk jó szándékkal lévő papokért könyörögnek. A Vatikán azonban nem hallgatta meg a csángók panaszát, fontosabb volt számára a gyarmatokon folyó hittérítés. A Bákói püspökség pedig a XVII. és a XVIII. században lengyel kézben volt.

A hódoltság korszakában a moldvai magyarokat elsősorban a *fizikai megsemmisülés* veszélye fenyegette. A Lengyelország és főként Erdély felé irányuló török hadjáratok, és a szomszédos Tatárföldről betörő segédcsapataik újra és újra feldúlták, felégették, kirabolták a moldvai városokat, templomokat, de az útjukba eső falvakat is. A városok magyar lakossága részben

elpusztult, részben Erdélybe menekült, a maradék pedig félrehúzódott a hegyek közé, az erdőkben megbújó falvakba. Jellemző azonban a magyarság sokszor kilátástalan lehetőségeire, hogy még ilyen körülmények közé is újabb és újabb telepések érkeztek a Kárpátokon belülről – természetesen nem a saját jószántukból. A „két pogány közt” őrlődő Erdély veszesei legtöbbször Moldvában találtak menedéket. Az utolsó nagy menekülésre, a „madéfalvi veszedelmet” követően, 1764-ben került sor, amikor székelyek ezrei futottak az osztrák ágyútűz elől Moldovába. Belőlük alakultak azok a települések, illetve töltődött föl azoknak a településeknek a magyar lakossága is, amelyek közül az 1940-es években telepések érkeztek a Baranya megyei Egyházaskozárra.

3. A két román fejedelemség egyesülésével, majd Románia XIX. század második felében történt létrejöttével Moldvában is fölerősödött a román nacionalizmus. A jászvásári püspökség és szemináriumának megalakítását az ortodox egyházzal összefonódó román állam csak úgy engedélyezte, ha vállalják a katolikus csángómagyarok elrománosítását. Ezt a moldvai római katolikus klérus – akár a krisztusi tanítások ellenében munkálkodva – azóta is legfontosabb feladatának tekinti. A csángók történelmének ezt a szakaszát tehát elsősorban a katolikus vallású *moldvai magyarok nemzeti identitásának, anyanyelvének, hagyományos műveltségének megszüntetésére való többségi törekvés* jellemezte.

A XIX. század közepén Moldvában 22 plébániát és 186 filiát tartottak nyilván, összesen 208 helyiségben. Az 1851. évi egyházi sematizmus szerint a 22 plébániából 16-ban még magyar volt a „használatos nyelv”, vagyis a moldvai katolikusoknak hozzávetőlegesen háromnegyede magyarul beszélt. Ezért Jászvásárott 1866-ban Moldva apostoli vizitátora kétnyelvű katekizmust adott ki az olasz és lengyel papok számára, hogy híveikkel szót tudjanak érteni. 1884-ben azonban, mikor a jászvásári misszió püspökséggé alakult, az első püspök, Iosif Camilli, 1889-ben kiadott pástorlevelében már elrendelte, hogy egyházmegyéje plébániáinak templomaiban csak románul imádkozhatnak, énekelhetnek és gyónhatnak. Ennek ellenére 1930-ban, a Moldvában élő 109 953 római katolikusból még a hivatalos román statisztika szerint is 23 894 fő (több mint egynegyedük!) *vallotta magát* magyar anyanyelvűnek, a valóságban azonban ennél jóval többen beszéltek magyarul. Ennek ellenére a csángók körében az anyanyelvű vallásgyakorlat egyáltalában, az anyanyelvű oktatás pedig csak időszakonként és rendkívül korlátozott mértékben valósult meg mind a mai napig. Ezért a Moldvában élő csaknem 300 ezer római katolikus csángónak ma már csupán egynegyede, talán egyharmada beszéli a magyar nyelv régies, nyelvújítás előtti, tájnyelvi változatát, ami nyelvészeti és művelődéstörténeti szempontból csodálatos érték, de a mindennapi életben, a modern fogalmak világában való kommunikációra egyre kevésbé alkalmas.

A moldvai magyarok tehát abban a különös helyzetben vannak, hogy ők a magyarság egyetlen olyan népcsoportja, amely anyanyelvét és hagyományos műveltségét tekintve a XXI. század és a III. évezred elején a szóbeliség állapotában él. Apáról fiúra, anyáról leányára száll az anyanyelv, az ének, a tánc, a népszokás, a hiedelemem ismeretanyaga. Ez az állapot konzerválta és konzerválja a moldvai csángómagyarok körében a hagyományos kultúrát olyan mértékben, amilyent a Kárpát-medencén belüli magyar népcsoportoknál nem tapasztalhatunk.

Ez a helyzet, ha emberjogi szempontból nézzük, akkor Európának, Romániának, sőt Magyarországának is szegylene. A moldvai csángóknak pedig maga a nyomorúság, az elmaradottság és a kilátástalanság. A néprajztudomány, a nyelvtudomány, a művelődéstörténet szempontjából azonban valóságos kincseshánya, mert mint a kagylóban a gyöngy, amely a szenvedésből születik, a moldvai csángók hagyománya is ilyen értékévé vált lett. Őket nem érte az a változás, külső ráhatás, belső fejlődés, ami a Kárpát-medencei magyarság életét folyamatosan változtatta. Moldvai csángókat a Kárpátok vonulata, az etnikai és a vallási idegenység, az évszázados politikai elszigeteltség, megőrizte abban a kulturális állapotban, amiben a Kárpát-medencén belüli magyarság volt akkor, amikor különböző csoportjaik mai lakóhelyükre kerültek. Persze nem úgy, mint ahogy a borostyákköbe zárult méhecske megmarad, mert itt azért változott az élet, sok román, ukrán, tatár meg egyéb hatás is érte őket. De végülis, ha a néprajzgyűjtő, vagy a népzene gyűjtő a XX. század elején, derekán, vagy akár a közelmúltban is, bement Moldvába, akkor megtalálta és megtalálja a magyarság korábbi évszázadainak kultúráját. Beszédjükből régi kódexeink, nyelvemlékeink szólnak meg, hiedelmekből középkori vallásosságunk, kereszténység előtti hitvilágunk sugárzik.

Moldvai csángók Magyarországon

A moldvai csángók számát a XX. század közepén csökkentette, hogy a II. világháború alatt és közvetlenül utána hat faluból (Diószén, Gajcsána-Magyarfalu, Klézsze, Lábnyik, Lészped, Pusztina) csaknem ezer csángó települt a Baranya megyei Egyházaskozárra, Szárászra és Mekényesre¹. Erre szervezett formában a bukovinai székelyek 1940-ben történő hazahozatalának keretében került sor, de a román állam hamar leállította a csángók Magyarországra költözését. Mégis, különböző utakon és módokon egészen 1948-ig érkeztek csángó családok, 1944 közepéig Bácskába, azt követően pedig Baranya megyébe.

Az 1940-es években Magyarországra érkezett csángók életmódja, gazdálkodása, termelési kultúrája számos archaikus vonást őrzött, az átlagos magyar parasztember, különösen pedig a viszonylag fejlett technológiákkal dolgozó sváb földművesek szemében azonban elsősorban elmaradott, sőt primitív volt. Másfelől a csángó falvaknak ez a 80–100, vagy még több esztendővel elmaradott gazdálkodása ott Moldovában, a környező románokéhoz képest aránylag fejlett és hatékony volt. Különösen jellemző volt a mezőgazdasági munkák társas szervezése: az aratást, a hordást, a cséplést, a kapálást általában közösen, a munkaszervezés és az együtt-lét öröme szempontjából egyaránt előnyös *kalákában* végezték.

A moldvai csángó falvakban nem volt nyomáskényszer, a fordulószabó gazdálkodás emlékeivel is csak nyomokban találkozhatunk. A XX. század derekán a gabonát általában nem szántásba, hanem tarlóra, esetleg tarlólórába vetették, s utána szántották meg sekélyen a földet. A megérett gabonát sarlóval vágta le, a szemet kézcicséppel verték ki, a módosabbak lóval nyomtatták. A kukoricát – amit ott *pujnak*, máshol *törökbúzának* neveznek – nem sorba, nem is fészekbe, hanem szórva vetették, s utána kapával ritkították. A szőlőjük oltatlan volt, s az 1960-as években még jól emlékeztek a filoxéra előtti, úgynevezett *indídzsén* szőlőfajtákra, annak hagyományos művelésére, s a borkészítés rendkívül hagyományos módjára.²

A kezdetleges technológiák ellenére jellemző volt a csángó gazdaságokra az átlagosnál nagyobb mértékű árutermelés. Különösen számottevő mennyiségű bort értékesítettek Klézséről és Magyarfaluból, szarvasmarhát Pusztinából és búzát Magyarfaluból³. Egészében véve azonban általában a hagyományosság, másfelől nézve az elmaradottság jellemezte a Moldvából Magyarországra települt csángók gazdálkodását, termelési kultúráját. Ehhez járult, hogy négy esztendei Bácskában tartózkodás után, a visszavonuló német, az őket üldöző orosz csapatok, valamint a szerb partizánok közé gabalyodva, pánikszertűen kellett elmenekülniük átmeneti lakóhelyükről, hogy – egy sorban a bukovinai székelyekkel – több hónapos keserves hányattatás után⁴ találjanak végleges otthonra. A sokgyermekes székely és csángó családoknak ez az utolsó földönfutása mély nyomokat hagyott az emberek emlékezetében. Ennek állít emléket *Tamás Menyhért* Betemetetlen temetők című versében:

*Vánszorgó kocsik hosszú sora
mentünk sehonnan valahova...
döcögtünk sorban úttalan utakon
a beszegezett ég alatt vakon
amerre vitt vezetett a nyom*

*keresztül a csont-halottakon
a fölsebzett répföldeken át
hol földbe nőtt az iszonyúság
szürke koponyák kövekké dermedők
közöttük betemetetlen temetők...*

Így érkeztek a mai Magyarországra, és szétszóródtak, elsősorban a Dunántúlon. A székelyek és a csángók sorsáról később belügyminiszteri rendelet intézkedett oly módon, hogy Tolna és Baranya megyékben, a felvidékről elüldözött magyarokkal, és az Erdélyből érkezett menekültekkel együtt a pozsonyi szerződés értelmében kitelepített – jórészt volksbundista – sváb-németek helyére költöztették őket. A németek kitelepítésére azonban csak hónapokkal a székelyek és a csángók betelepítése után kerül sor, így jó ideig nemcsak egy községben éltek,

¹ *Laczkó Mihály*: Ézszer sem vettük, magyarok lettünk. Moldvai csángómagyarok Magyarországon. Egyházaskozári Önkormányzat, Bonyhád 2004. 234. old.

² *Halász Péter*: A moldvai magyarok szőlőkultúrájáról. In: *Balázs Géza – Voigt Vilmos* (szerk.): *Arator*. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére. Bp. 1987. 165–184. old.

³ *Halász Péter*: Adatok a csángók árutermelésének és árucseréjének néprajzához. In: *Bokrétába kötetem* vala. A moldvai magyarok néprajzához. Európai Folklor Intézet. Bp. 2002. 235–287. old.

⁴ Bővebben: *Halász Péter*: *Merre tekeregyünk immá'...? Egy csángó család útja Moldvából Baranyába*. Ugyanott 101–110. old.

hanem sokszor egy házban is. „Egyik szoba a székelyé, a másik a bundosé volt, a konyha pedig közös. Ez igen sok vitára, súrlódásra adott alkalmat. A sváb zaklatások miatt néhol olyan panaszos és tűrhetetlen volt a helyzetük, hogy kénytelenek voltak megszökni a faluból, vagy legalábbis a községből éjszakára el kellett menekülniük.”⁵ Fokozták a rossz hangulatot a svábok kitelepítése során elkövetett igazságtalanságok. A helyi megbízottak ugyanis nem mindig és nem is elsősorban a politikai szempontokat nézték, hanem a vagyont. A túlnyomó részben lumpenekből verbuválódott volksbundisták sokszor menedéket találtak a kommunista pártban, ezért az új hatalomszívesebben telepítette ki a politikába ugyan nem avatkozó, de kívánatos birtokkal, házzal rendelkező sváb gazdákat. Minderről természetesen nem a szegény, földönfutó székely és csángó menekültek tehetek, mégis el kellett mondani, hogy érzékelhesük, a II. világháborút követően milyen hallatlanul kiélezett légkörben indult meg az élet Egyházaskozáron.

A földosztás körülményei

Az 1945. évi földosztás Egyházaskozáron nem egészen úgy zajlott, mint az ország más vidékein, de úgy is mondhatjuk, hogy teljesen másként történt. Itt nem a nagybirtokokat osztották föl – ilyen ugyanis nem volt –, hanem a kitelepített németek földjét. Másfelől nem a helybéli földnélküliek és törpebirtokosok kapták a földet, hanem elsősorban a menekült moldvai magyarok. A földosztás eredményeként az egyházaskozári családok 85%-a jutott önálló gazdasághoz. Az ily módon létrejött birtokmegosztás, legalábbis a környező településekhez képest, kedvezőnek mondható. A szomszédos falvakban 54,4%, a járásban 37%, Egyházaskozáron pedig csak 21,4% volt az 5 kh-nál kisebb birtok. Ugyanakkor Kozáron nem voltak úgynevezett kulákbirtokok, mindössze hat gazdaság mérete haladta meg 20 holdat.

Az Egyházaskozárra került csángók háromnegyed részéből tehát kis- és középbirtokos lett, s bár a kozári határ földje meglehetősen gyöngye, ez gyakorlatilag elegendő lett volna egy-egy család szerény megélhetéséhez. Csakhogy egyfelől igen kevés gazdasági eszköz maradt rájuk, s nem volt elegendő igaerő sem, másrészt a Moldvából idekerült csángók – mint már szó volt róla – igen elmaradott gazdálkodási kultúrával rendelkeztek. Maguk mesélték az 1960-as években, hogy úgy lesték el az itt maradt sváb és felvidéki magyar gazdáktól az előrehaladottabb földművelés, szőlőtermelés fogásait. Erre az állapotra jellemző, hogy az ideérkező csángók először lebontották a szőlőbeli présházakat, s nem használták a pincéket sem, mivel Moldvában teljesen ismeretlen volt a Dunántúlon általánosan elterjedt bornyerés és borkezelés gyakorlata. A moldvai csángó falvakban hagyományosan ritkán tartották pincében a bort, pincéjük – néhány módosabb gazdát kivéve – nem is igen volt. A hordókat a pajtában, az istálló melletti fészter-szerű *sopronban*, *szopronban* vagy a *tyilérnek*, *kilérnek* nevezett kamraféle épületrészben tartották, ahol természetesen nem volt állandó hőmérséklet, sőt télen esetenként meg is fagyott, de mint mondják, attól még jó bor lett belőle. Kezdetben a Kozárra került csángók is a háznál lévő kamrákban őrizték a bort, s bizony el kellett telni egy-két évtizednek, amíg rájöttek, hogy mire való a présház és a földbevájt pince. Akkor aztán szépen visszaépítették a szőlősőkben korábban elbontott, vagy tönkrement pincéket. Hasonlóképpen tanulták el a szőlőmetszés és -permetezés, a kaszával való gabonaratás, a kukorica sorba vetésének, a cukorrépa egyelésének technikáját.

Mіндеzen nehézségek közepette a kozári csángókat ugyanúgy sújtotta az erőszakos beszolgáltatási rendszer, amit ők még olyannyira sem tudtak kivédeni, mint a település más lakói. Ezek a sanyarú körülmények jelentős mértékben közrejátszottak abban, hogy Egyházaskozáron viszonylag korán, már 1949 őszén megalakult az első termelészövetkezet.

Az egyházaskozári termelészövetkezetek kezdetei

Az első szövetkezet megalakulására nem az erőszak, hanem a kényszer miatt került sor: azok hozták létre, akik egyéni gazdaként sehogyan sem boldogultak a kapott földdel. A Rákóczi nevét viselő III. típusú termelészövetkezetet 13 család és 14 tag alapította, közülük kilenc-

⁵ Kopusz Gábor: Az 1945. évi földbirtokreform végrehajtása Pécselt és Baranya megyében. Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 34. Pécs 1961. 153. old.

nek volt földje, átlagosan csaknem 8 katasztrális hold. Amint az alábbi névsor mutatja az alapítók közül mindössze két moldvai csángó volt.

1. Ingula Ferenc (elnök)	9 kh
2. Horváth Bertalan (könyvelő)	–
3. Szkripkár Péter (vezetőség tag)	7 kh
4. Szkripkár Péterné (párttitkár)	–
5. Pálfi Sándor (vezetőség tag)	7 kh
6. Pölcz Antal (vezetőség tag)	–
7. Ragács Mihály (kovács, vezetőség tag)	8 kh
8. Pölcz János	9 kh
9. id. Fábos Péter	–
10. Szántó János	–
11. Bogos Menyhért	6 kh
12. <i>Demse Dávid</i>	7 kh
13. <i>Bogdán Péter</i>	10 kh
14. Pálfi Sándorné	8 kh

A termelőszövetkezet 1949 őszén már közösen végezte a szántást (a gépállomás gépeivel), az állatokat pedig 1950 tavaszán vonták össze. 1950-ben másik szövetkezet is alakult Egyházasközörről, ez I. típusú lett, s a Bercsényi nevet vette föl. A két szövetkezet az első esztendőben jól gazdálkodott, vagy legalábbis nem lett mérlegghiányos.

Ezzel véget is ért a „mezőgazdaság szocialista átszervezésének” békés korszaka. 1951 második felében Komlóról bányászokat vezényeltek a faluba, akik a környező települések tanácsi apparátusának tagjaival együtt egy hónapon keresztül agitáltak a faluban. Kirívó erőszakosságról nem szól a falu emlékezete, de az év végére talán tíz család kivételével mindenki tagja lett a két szövetkezet valamelyikének. Érdekes és tanulságos, hogy a falu etnikai csoportjai milyen eltérő mértékű ellenállást tanúsítottak.

Vizonylag legkönnyebben a Moldvából érkezett *csángómagyarok* írták alá a belépési nyilatkozatokat. Ők ugyanis még idegennek érezték magukat az új helyen, s elmaradott technológiájukkal különösen nehezen boldogultak a kapott földdel. Nehezebben álltak kötélnek a falu korábbi lakosaiból ittmaradt *németek*, akik jobban ragaszkodtak volna öröklött, vagy szerzett földjükhöz, de a kitelepítés megrázkódtatásából eredő szorongás miatt ők sem ellenkeztek túlságosan. A legkeményebben a néhány *felvidéki* magyar család állt ellent, ők ugyanis rendkívül sérelmesnek találták szülőföldjükről való elűzetésüket, ráadásul jó gazdák voltak, akik meg tudtak volna állni a maguk lábán.

1951 novemberében megkezdődött a gazdasági felszerelések és a jószágok beszállítása és értékelése. Eközben „nagy veszekedések” voltak, mert sokan eladták, vagy elcserélték az eszközök és az állatok javát, s csak a hitványát adták be a „közösbe”. Az egész falura kiterjedő, minden társadalmi és gazdasági alapot nélkülöző kollektívizálás nyomán létrejött két szervezet sorsa kellő tapasztalatok és reális elképzelések hiányában meglehetősen reménytelen volt. A következő esztendőben, főként a fiatalok, tömegesen hagyták ott a falut szövetkezetestül, hogy elszegődjenek a bányákhoz és az Útfenntartó Vállalathoz. A Lányikból idekerült Laczkó István – aki később megírta a saját és még 12 család áttelepülésének történetét –, a Rákóczi Tsz tagja volt, s így emlékezett vissza arra az esztendőre: „Az aratás június 28-án kezdődött és ment júliusban, augusztusban, de még szeptemberre is jutott belőle, mert a tagok a vége felé már egyáltalában nem arattak. Kirendelték hát a járástól a funkcionáriusokat, jöttek bányászok is, de az aratónivaló így sem fogott, mert ezek az emberek talán még sohasem fogtak kaszát, meg sarlót a kezükben. Utoljára kénytelenek voltunk kiadni részibe a tagoknak, hogy be tudjuk jelenteni az aratás végét.”

1952-ben ráadásul aszályos volt a nyár, így mindkét szövetkezet mérlegghiánnyal zárta az évet. Egy „munkaegységre” – gyakorlatilag napra – egy – másfél kg gabonát, három kg szénát, 30 deka borsót kaptak a tagok, a Bercsényiben még 4,40 Ft készpénzt. Nem csoda, ha minden család arra törekedett, hogy legalább egy tagja az iparban, vagy a bányában dolgozhas-

son, ahol jóval több és biztosabb bérré számíthatott. Sokszor ebből a pénzből vették meg a hízó takarmányát is. Érdemes megemlíteni, hogy 1952-ben a Bercsényi Tsz három legszorgalmasabb tagja moldvai csángó volt: Jakab Rafael, Kozsokár Mihály és Gyurka János.

1952/53 telén a Rákóczi Tsz lovai annyira legyöngültek a szalmán, hogy tavasszal nem lehetett velük szántani, de még vetni sem, néhány meg is döglött. Gép egyik téeszben sem volt, a gépállomás pedig nem dolgozott hitelbe. Az egyik közgyűlési jegyzőkönyv meg is őrizte valamelyik elkeseredett tag kifakadását: „*Mi legyen a teendő? Új vezetőséget kell választani, mert így tönkremegyünk, éhen halunk!*”

1953 nyarán, Nagy Imre kormányprogramja idején, a tagok többsége kilépett. Azok, akik annak idején föld nélkül léptek be, most elmentek a bányába, vagy a Bikali Állami Gazdaságba. Ők jártak jobban, mert aki földdel lépett ki, s megpróbált gazdálkodni, arra újabb nyomorúság várt. Rájuk ugyanis kivetették a szövetkezet adóságának egy családra eső részét, ami a súlyos beszolgáltatási kötelezettséggel együtt óriási terhet jelentett. Emiatt sokan vissza is léptek. A járás pártvezetősége úgy igyekezett segíteni a bajon, hogy egyesítették a Rákóczit és a Bercsényi Tsz-t. Ennek kétségtelenül volt annyi eredménye, hogy két rossz tsz helyett most már csak egy rossz téesz volt Egyházasközáron.

Az Új Élet Termelőszövetkezet

Az új, csaknem ezer holdas Új Élet Termelőszövetkezetnek Bogdán János lett az elnöke. S ha már elnök lett, hát is küldték mindjárt az egyesülés után elnökképző tanfolyamra, s helyette Pölcz Antalt választották, akire az egyik tag később így emlékezett: „*Ez aztán megfelelt a tagoknak, mert amit kívántak, megengedett mindent. Őt meg, ha valaki kereste, a kocsmában biztosan megtalálta.*”

Az „új életet” Közáron elsősorban az jelentette, hogy a tagok hol kiléptek a szövetkezetből, hol visszaléptek. Nem volt ez sem új, sem pedig élet, de még szövetkezet sem, a tagoknak nem volt semmi beleszólásuk a dolgok menetébe, a járási meg a megyei pártbizottság rángatta rossz kocsisként a gyepőt, hiszen nem sokat értettek a gazdálkodáshoz. A tagok, hogy valamiből megéljenek, a környező falvakban béreltek földet, ahol még nem vált teljessé a kollektivizálás, azokat a téesz állataival megművelték, az Új Élet földjeinek nagy része pedig műveletlenül maradt. Ezért azonban nem szabad elítélnünk őket, hiszen csak a megélhetésük lehetőségeit keresték. Az igazsághoz tartozik, hogy a kozári termelőszövetkezet nem működött kirívóan rosszul, hiszen az akkor rögeszmes gazdaságpolitikában a szövetkezetek többsége csak vegetált.

1954 után valamelyest mérséklődtek a mezőgazdaságot nyomasztó terhek, csökkentették a beszolgáltatási terheket, az adóságok egy részét elengedték. 1956-ban javult a szövetkezet helyzete és öt év óta először lett pozitív a gazdasági mérleg. A tiszta vagyon – egyébként igen szerény összege – megháromszorozódott, de az egy tagra jutó egész évi részesedés így is csupán 8597 Ft. lett. Ez volt az, amihez „törvényesen” jutottak. Ebből kellett volna eltartani a csángó családoknál nem ritka 6-8 gyermeket. Pedig ebben az esztendőben a bruttó jövedelem összegét az utolsó fillérig szétosztották.

De nemcsak a bruttó jövedelmet osztották föl 1956 őszén Egyházasközáron. Fölosztottak ott egyebet is.

Nevezetesen az egész termelőszövetkezetet!

Bizony, szétment az egész Új Élet Tsz, mert a tagok túlnyomó többségének ez volt a kívánsága. Az emberek „... megrohanták az istállókat. Mindenki ragadott egy tehenet és vitte haza. Úgy-szintén a lóistállónál lovat, kocsit, felszerelést. Három óra alatt nem maradt más, csak a kazlak és a rak-tárban a gabona.”⁶

Nem sokáig tartott azonban a szabad élet. A forradalom leverése után a szétment termelőszövetkezet adóságait ráterhelték a volt tagokra, akik aztán fizetéképtelenségük miatt lassan visszaszivárogtak a kényszerszövetkezetbe, mint ahogyan sokszor a rab madár is visszatér a kalickájába, ahol nem tud ugyan szárnyalni, de megvan a mindennapi elesége.

⁶ Laczkó István: Emlékek egy moldvai csángómagyar életéből. In.: *Forrai Ibolya* (szerk.). Csángók a XX. században. Néprajzi Közlemények XXXIII. Néprajzi Múzeum. Bp. 1994. 197. old.

A tanulság

A több évszázadon keresztül Moldvában vergődő csángómagyarok kicsiny, hazatért csoportját a II. világháború poklából kikeveredett, a német megszállást szovjet megszállásra, a nyilas rémuralmat kommunista rémuralomra cserélő, vagyis a cseberből vederbe került Magyarország nem ünneplőbe öltözve fogadta. De megadta nekik mindazt, amit sok száz esztendeje nélkülöztek: földet kaptak, gyermekeik anyanyelvükön tanulhattak, s bár templomuk akkor még nem volt, hevenyszett imaházukban magyarul hallgathatták Isten igéjét, és magyarul imádkozhattak. Ezen túl ugyanolyan mostohán bánt velük is, mint ezer esztendeje itt élő fiaival. Az Egyházaskozárra került csángók pedig, akárcsak kétszáz, vagy négyszáz, vagy ötszáz esztendeje Etelközbe települt őseik, hozzáláttak, hogy most *ilyen körülmények között* rendezzék be és éljék az életüket. Elfogadták a sváboktól elvett házakat, megtanulták a XX. századra jellemző gazdálkodási technikákat, termelőszövetkezeteket alapítottak, beszolgáltattak, adóztak, bányába mentek – egyszóval igyekeztek úgy viselkedni, mint azok, akik mindig itt éltek. Nem rajtuk múltott, hogy csak ennyire jutottak az 1950-es évek első felében.

A kozári tsz-tagoknak kevés okuk volt arra, hogy ragaszkodjanak az Új Élet termelőszövetkezethez, hiszen nem sok örömük teltt benne. Mégis, ebben idejövételüket követő évtizedben, minden nyomorúságuk ellenére, vagy talán éppen azzal együtt, rendkívül sokat gyarapodott ez a Moldvából idekerült néptöredék. Elérhettek és megvalósíthattak számos olyan dolgot, amiről az egykori Etelközben maradt testvéreik, s azok gyermekei, unokái még csak nem is álmodhatnak – mind a mai napig. Magyar iskolákba járó gyermekeik középiskolákba, főiskolákra, egyetemekre jutottak, sokan közülük szép pályát futottak be. Megnyílt előttük a társadalmi és a gazdasági felemelkedés lehetősége. Ők pedig, többségükben már az 1950-es évek derekára felzárkóztak és beilleszkedtek az új környezetbe és az új körülmények közé. Évszázados elmaradottságukat tehetséggel, szorgalommal és kitartással képesek voltak ellensúlyozni, majd behozni. Megmutatták és bebizonyították mindenkinek, de elsősorban önmaguk számára, hogy semmiben sem alábbvalóak, mint a többi magyar.

Éppen olyan egyszerűek és éppen olyan esendők.

Halász Péter

Baranya megyei népzene gyűjtés

Baranya megye néphagyománya sokszínű és igen gazdag. Sokszínűsége a megye területén élő különböző magyar és nemzetiségi népcsoportokból adódik, gazdagsága az itt született, az ide települt és az itt élő emberek érzékeny lelkivilágából fakad. A baranyai néphagyományok termékeny kertjében bőszesen pompáznak a szebbnél-szebb és értékes népdalok – magyar és nemzetiségi dalok egyaránt –, melyeknek megmentése, közreadása és ápolása éppen 75 éve folyik. Baranya megye magyar népe dalkincsének gyűjtése a hazai népdaléneklés láncolatához kötődik, annak ellenére, hogy némi késéssel, de aztán annál nagyobb súllyal kapcsolódott be a nemes mozgalom vérkeringésébe.

A százhusz évvel ezelőtt született Vikár Béla, akinek pécsi kapcsolatai ismertek, indulása előtt minden tekintetben hiteles népdalgyűjtésünk alig volt. Vikár Béla fonográf-felvételei nélkül Kodály és Bartók jóval nehezebben, jóval később, vagy talán sohasem indultak volna el népdalokat gyűjteni a falvakba.

Viszont Bartók és Kodály nélkül talán meg sem kezdődött volna az országos méretű népdalmentés, s így a baranyai sem. Mielőtt Vikár, Bartók, Kodály és követőinek Baranya felé is kinyújtott segítő kezére rávilágítanék – amely áttételesen és közvetlen módon nyilvánult meg –, vegyük szemügyre a baranyai népdalgyűjtés kezdetét.

Baranya megye azon kevés terület közé tartozott, ahol 1920 előtt nem folyt semmilyen szakszerű, maradandó népzene gyűjtés. Az a nagymozgású, tágas látókörű feltárás, amit Vikár, Kodály, Bartók, Sebestyén Gyula, Lajtha László, Molnár Antal és mások 1918-ig végeztek, a moldvai magyarok, azaz a csángók kivételével minden magyar népzenei dialektus-területre kiterjedt, Órségtől Gyimesvölgyig és Zobortól Szerémségig. Bár egy-két fontos megye